

*О. А. Слижук,
кандидат педагогічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури,
Інститут педагогіки НАПН України*

САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ

Підлітковий вік у сучасних психологічних дослідженнях вважається найбільш продуктивним до особистісного становлення людини, у структурі якого займає важливе місце самопізнання – формування ставлення підлітка до себе як особистості. Закономірно, що цей процес відбувається у соціумі: у колі родини, у школі, серед ровесників. Суттєвим механізмом засвоєння соціального досвіду та постійного вдосконалення розвитку особистості, на думку М. Гребенюк, є ідентифікація [1, с. 221]. У своєму теоретичному дослідженні механізмів формування ідентичності особистості вона зазначає: «Суттєвим механізмом становлення ідентичності особистості є процес самоідентифікації, через який відбувається формування контролю над своєю поведінкою та засвоєння норм суспільства (А.Бандура, З.Фрейд). Саме в процесі самоідентифікації формується уявлення особистості про себе як про цілісну і унікальну, а “Образ Я” стає основою, на яку людина опирається в побудові своєї поведінки. Будучи суб’єктами пізнання, спілкування і діяльності, люди співвідносять свої наміри і цілі з тими моральними орієнтаціями, нормами і межами, які вони визнали для себе прийнятними в процесі свого особистісного розвитку. Все це віддзеркалюється в їх “Образі Я”, а відповідно, і у вчинках і діях» [1, с. 221]. У процесі самоідентифікації у підлітків формується «Я-образ» та поняття про «Образ Іншого», ставлення до нього, прийняття або неприйняття його.

Водночас, саме у підлітковому віці найбільше, особистість прагне до корекції своїх захоплень, поведінки, характеру. На думку М. Савчина, Л. Василенко «Це актуалізує необхідність тактової допомоги їм в оволодінні способами самопізнання, створення умов, які б сприяли об’єктивації

особистісних переживань, у яких вони змогли б подивитися на себе очима інших та з погляду життєвої перспективи» [3, с. 212]. Реалізація виховного впливу на самоідентифікацію підлітків відбувається переважно у процесі шкільної освіти, під час уроків з різних предметів, але найбільше – з української та зарубіжних літератур.

Одним із завдань реформування шкільної літературної освіти, яке відбувається у зв'язку з прийняттям нового «Державного стандарту базової середньої освіти» є орієнтація на систему цінностей – загальнолюдських, національних, європейських. Ця система відображена в ставленні учнів до формування ключових та предметної (літературної) компетентності. Процес самоідентифікації спирається на зміст літературної освіти, в основі якого – відбір для шкільного вивчення художніх творів, у яких наявні моделі поведінки, необхідні для формування «Образу Я». Незмінним каноном для вивчення у школі є класичні твори, у центрі яких – образи дітей, життєві ситуації, поведінкові моделі, на прикладі яких відбувається дидактичний вплив на процес самоідентифікації юних читачів.

У процесі формування змісту літературної освіти варто враховувати також і ціннісні орієнтації, захоплення, потреби сучасного покоління школярів, які найбільше відображені у творах сучасної літератури. Саме в художніх творах сучасних письменників спостерігається тенденція до висвітлення актуальних тем і проблем, які хвилюють сучасних підлітків, а відтак і сприяють їх самоідентифікації. До них можемо віднести:

- проблему дорослішання, адже «виникнення у підлітка уявлення про себе як про людину, що переступила рубіж дитинства, зумовлює його переорієнтацію з дитячих норм і цінностей на дорослі» [3, с. 206]: твори Ульфа Старка «Диваки і зануди», Гюдрун Скреттінг «Антон та інші нещастя», трилогія Степана Процюка «Марійка і Костик», «Щоденник ельфа» Наталки Малетич тощо;

- розвиток потреби у самоствердженні, позитивними формами якого «є заняття спортом, праця в сім'ї, школі, на виробництві, виконання суспільно

корисних справ» [3, с. 209]: твори Едіт Несбіт «Діти залізниці», Ірен Роздобудько «Арсен», Сергія Гридіна «Не такий», Анастасії Нікуліної «Зграя» тощо;

- формування образу фізичного «Я», що, як правило, пов'язане із усвідомленням своєї гендерної приналежності – фемінної: повісті «Марта з вулиці святого Миколая» Дзвінки Матіяш, «Школярка з передмістя» Оксани Думанської, «Бабусі також були дівчатками» Євгенії Кононенко, збірка «Чат для дівчат» тощо та маскулінної: «Шпага Славка Беркути» Ніни Бічуї, «Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу» Олександра Гавроша, збірка Андрія Кокотюхи «Мисливці за привидами», збірка «10 історій хлопців» тощо;

- проблему із самооцінкою: твори Барбари Космовської «Samotni.com», Крістіне Нестлінгер «Обзивають мене Мурахоїдом», Аудгідльд Сульберг «Хто проти суперкрутих», збірка Оксани Сайко «Новенька та інші історії», повісті Валентини Захабури «Леприкони», Валентина Бердта «Мій друг Юрко Циркуль» тощо;

- стосунки з батьками й однолітками: збірка оповідань «Мама по скайпу», твори Йоганни Ягелло «Тирамісу з полуницями», Барбари Космовської «Буба», Марини Аромштам «Коли відпочивають янголи», Ірини Мацко «Перехідний вік моєї мами», Сергія Гридіна «Не-Ангел», Степана Процюка «Сорок цистерн любові» тощо.

Формування «Образу Я» у процесі шкільної літературної освіти підлітків відбувається через інтеріоризацію цінностей, закладених в художніх творах, виховання ставлення до них як до необхідних поведінкових норм дорослої людини, адже ідентифікація з таким образом іншого і є основою самоідентифікації, а отже й саморозвитку школярів-підлітків.

Отже, одним із завдань сучасної шкільної літературної освіти є створення умов для формування у підлітків позитивного «Образу Я» та відповідного ставлення до навколишнього світу, а відтак і подолання кризових явищ, що виникають у цей період розвитку особистості.

Список використаних джерел:

1. Гребенюк М. Самоідентифікація як механізм формування ідентичності особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Випуск 8. С. 219–228.
2. Державний стандарт базової середньої освіти. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення : 01.03.2021).
3. Савчин М., Василенко Л. Вікова психологія : навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2017. 368 с.